

The Transmission of Abyssinian Heritage to the Arabian Peninsula by the Muslim Emigrants

Mahdi Mojtahedi¹, Somayye Aghamohammadi²

¹ Assistant Professor, Department of History and Civilization of Islamic Nations, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran (**Corresponding author**). mmojtahedi@um.ac.ir

² History and Civilization of Islamic Nations, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. somayyeaghamohammadi@yahoo.com

Abstract

Abyssinia, an ancient land in East Africa with a civilization spanning over two millennia, was the first refuge of a group of the Prophet's Companions. Before Islam had firmly spread in Arabia, it was introduced to Abyssinia during the first migration, marking a turning point in the history of Islam's expansion. Yet, a question rarely examined is whether the emigrants, upon their return to the Hejaz, brought back elements of Abyssinian heritage, customs, and practices. This study has examined the existing reports using a descriptive-analytical method. In the event of the Hijrah, a number of Muslims migrated to Abyssinia at the command of the Prophet (PBUH) to be under the protection of the Negus. Abyssinia was not an unknown land for the Arabs, and they had traveled there for trade before Islam. The Muslims who migrated to Abyssinia lived in Abyssinia until the seventh year of the Hijrah, that is, for 15 years, and due to their long stay, they were naturally influenced by the social environment there. As a result, after returning, they brought part of the cultural and social heritage of this land to the Arabian Peninsula. The most important of these legacies were: a dowry of four thousand dirhams. During the time of the Prophet Muhammad (PBUH), the dowry for women was twelve and a half ounces, equivalent to approximately five thousand dirhams or five hundred dinars, and some followed his tradition. During the time of the Rightly Guided Caliphs, most Muslims followed the tradition of the Prophet Muhammad (PBUH). During the Umayyad period, the dowry was often four thousand dirhams, and some caliphs also placed great emphasis on this amount of dowry. Regarding the origin of this amount, sources state that the Prophet Muhammad (PBUH) sent a messenger to Negus to request marriage with Umm Habiba, one of the women who had immigrated to Abyssinia. Negus set a dowry of four thousand dirhams or four hundred dinars for Umm Habiba. This became a tradition, especially during the Umayyad period, because Umm Habiba was the sister of Muawiyah, the founder of the

Cite this article: Mojtahedi, M. & Aghamohammadi, S. (2025). The Transmission of Abyssinian Heritage to the Arabian Peninsula by the Muslim Emigrants. *History of Islam*, 26(2), p. 83-102. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.60812.2170>

Received: 18 February 2025

Received in revised form: 29 March 2025

Accepted: 3 May 2025

Available online: 1 July 2025

Type of article: Research Article

Publisher: Baqir al-Olum University

<https://pwq.bou.ac.ir/>

©2025/authors retain the copyright and full publishing rights

Umayyad dynasty. It seems that this led them to set the amount of Umm Habiba's dowry as a standard for all Muslim women in order to raise the status of Muawiyah's family and his sister among Muslims. The covered coffin is the second legacy that was transferred from Abyssinia to the Islamic society. The coffin was common among the Arabs before Islam, but its covered form was a tradition derived from Abyssinian culture that became popular in the early Islamic period and during the death of Hazrat Fatima (PBUH). The narration related to the coffin has been narrated in different forms in the sources. Although there are differences in the narrators and even for whom the first covered coffin was made, all sources agree that Asma bent Umayy first taught using such coffin according to what she learned from the burial ceremonies of the Abyssinians. It is narrated that Hazrat Fatima (PBUH) said to Asma bint Umayy: How disgusting are the coffins that are made for women; because in them a covering is thrown over the body and the body of the deceased is visible to the people. Asma asked for fresh pieces of wood and smoothed them and tied them tightly together, and then she threw a cloth over them. Upon seeing that coffin, Hazrat Fatima (PBUH) said: What a beautiful coffin in which it is not clear whether the deceased one is a man or a woman. Hazrat Fatima (PBUH) asked him to make such a coffin for her too. Since most sources also refer to the making of the first coffin for Hazrat Fatima (PBUH), it can be concluded that the first coffin in the Abyssinian style was related to the coffin of Hazrat Fatima (PBUH). The third legacy that was transferred to the Islamic community by the Abyssinian immigrants was some herbal medicines. For example, when the Messenger of God (PBUH) was sick and physically weak, they rubbed a herbal concoction into his mouth. The concoction was made from a mixture of several herbal medicines having been learned by Asmaa, daughter of Umayy, from the land of Abyssinia.

Keywords: Muslim emigrants, Abyssinia, customs, Mahr al-Sunnah, coffin, Asmā' bint e- 'Umayy.

انتقال التراث الحبشي إلى شبه الجزيرة العربية عبر المهاجرين المسلمين

مهدي مجتهدى^١، سمية آقامحمدي^٢

^١ أستاذ مساعد، قسم تاريخ وحضارة الملل الإسلامية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، إيران (الكاتب المسؤول). mmojtahedi@um.ac.ir
^٢ تاريخ وحضارة الملل الإسلامية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، إيران. somayyeaghamahmadi@yahoo.com

الملخص

الحبشة أرض عريقة تقع في شرق القارة الأفريقية، ازدهرت فيها حضارة تعود إلى أكثر من ألفي عام. كانت هذه الأرض أول ملاذ لجماعة من صحابة النبي محمد(ص). قبل أن ينتشر الإسلام في شبه الجزيرة العربية، دخل الحبشة خلال الهجرة الإسلامية الأولى. وتعتبر هجرة المسلمين إلى هذه الأرض نقطة تحول في تاريخ انتشار الإسلام. لكن السؤال الذي لم يحظَ باهتمام كبير هو ما إذا كان المهاجرون قد جلبوا معهم أيًا من التراث والعادات الإثيوبية بعد عودتهم إلى الحجاز. تناولت هذه الدراسة التقارير المتوفرة باستخدام المنهج الوصفي - التحليلي. في قصة الهجرة، هاجر عدد من المسلمين إلى الحبشة بأمر النبي صلى الله عليه وسلم طلبًا لحماية النجاشي. لم تكن الحبشة أرضًا مجهولة للعرب، فقد كانوا يسافرون إليها للتجارة قبل الإسلام. أقام المسلمون الذين هاجروا إلى الحبشة حتى السنة السابعة من الهجرة، أي خمسة عشر عامًا، وتأثروا بطبيعة البيئة الاجتماعية هناك تأثرًا طبيعيًا. ونتيجة لذلك، نقلوا بعد عودتهم جزءًا من التراث الثقافي والاجتماعي لهذه الأرض إلى شبه الجزيرة العربية. تسعى هذه الدراسة إلى الإجابة على السؤال التالي: ما هو التراث الذي أثرت به إقامة المسلمين في الحبشة لمدة خمسة عشر عامًا في انتقاله من الحبشة إلى المجتمع الإسلامي؟ وقد أجري بحثٌ حول موضوع الهجرة إلى الحبشة وانعكاسها في المصادر، لكن من الناحية الفنية، لم تحظ مسألة نقل ميراث الحبشة إلى شبه الجزيرة العربية باهتمام يُذكر. ومن أهم هذه الميراثات: مهرٌ قدره أربعة آلاف درهم. في عهد النبي محمد(ص)، كان مهر المرأة اثنتي عشرة أونصة ونصف، أي ما يعادل خمسة آلاف درهم تقريبًا أو خمسمائة دينار، وقد سار عليه بعضهم. في عهد الخلفاء الراشدين، سار معظم المسلمين على نهج النبي صلى الله عليه وسلم. وفي العصر الأموي، كان المهر غالبًا أربعة آلاف درهم، وقد أولى بعض الخلفاء هذا القدر من المهر أهمية بالغة. وفيما يتعلق بأصل هذا المبلغ، تذكر المصادر أن النبي(ص) أرسل رسولًا إلى النجاشي يطلب تزويج أم حبيسة، إحدى المهاجرات إلى الحبشة. حدد النجاشي مهرًا لأم حبيسة، وهو أربعة آلاف درهم أو أربعمائة دينار. وقد أصبح هذا تقليدًا، لا سيما في العصر الأموي، لأن أم حبيسة كانت شقيقة معاوية بن أبي سفيان، مؤسس الدولة الأموية. ويبدو أن هذا أدى إلى تحديد مهر أم حبيسة معيارًا لجميع نساء المسلمين، وذلك لرفع مكانة معاوية وأسرته بين المسلمين. التابوت المغطى هو الإرث الثاني الذي انتقل من الحبشة إلى المجتمع الإسلامي. كان التابوت شائعًا بين العرب قبل الإسلام، إلا أن شكله المغطى

استناداً إلى هذه المقالة: مجتهدى، مهدي؛ آقا محمدي، سمية (٢٠٢٥). انتقال التراث الحبشي إلى شبه الجزيرة العربية عبر المهاجرين المسلمين. تاريخ

الإسلام، ٢٦(٢)، ص ٨٣-١٠٢. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.60812.2170>

<https://pwq.bou.ac.ir/>

الناشر: جامعة باقر العلوم (ع)

نوع المقالة: بحثية

كان تقليدًا مستمدًا من الثقافة الحبشية، وشاع في صدر الإسلام وعند وفاة السيدة فاطمة(س). وقد وردت رواية التابوت بأشكال مختلفة في المصادر. وعلى الرغم من وجود اختلاف في الآراء حول الرواة وحتى حول من صنع له أول نعش مغطى، إلا أن جميع المصادر تتفق على أن أسماء بنت عميس هي أول من علمت هذا النعش بحسب ما تعلمته من مراسم الدفن عند الأحباش. روي أن فاطمة(س) قالت لأسماء بنت عميس: ما أقيح التوابيت التي تصنع للنساء، فإنه يوضع عليها غطاء، فيرى جسد الميت للناس. طلبت أسماء قطعًا جديدة من الخشب، فقومتها، وربطتها بإحكام، ثم غطتها بثوب. فلما رأت فاطمة(س) التابوت، قالت: "يا له من تابوت جميل لا يرى فيه رجل أم امرأة". فطلب منها أن تصنع لها تابوتًا كهذا. بما أن معظم المصادر تُشير أيضًا إلى بناء أول نعش للسيدة فاطمة(س)، يُمكن الاستنتاج أن أول نعش على الطراز الحبشي كان مرتبطًا بتابوت السيدة فاطمة(س). أما الإرث الثالث الذي نقله المهاجرون الحبشون إلى المجتمع الإسلامي فهو بعض الأدوية العشبية. على سبيل المثال، عندما كان رسول الله(ص) مريضًا وضعيفًا، فركوا في فمه مشروبًا عشبيًا. مشروبٌ مصنوع من مزيج من عدة أدوية عشبية. تعلمته أيضًا أسماء بنت عميس من أرض الحبشة.

الكلمات المفتاحية: المهاجرون المسلمون، الحبشة، العادات والتقاليد، مهر السنة، التابوت، أسماء بنت عميس.

انتقال میراث حبشی به جزیره العرب توسط مهاجران مسلمان

مهدی مجتهدی^۱، سمیه آقامحمدی^۲^۱ استادیار، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران (نویسنده مسئول)، mmojtahedi@um.ac.ir^۲ تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران. somayyeaghamohammadi@yahoo.com

چکیده

حبشه سرزمینی کهن در شرق قاره آفریقا و دارای تمدن باسابقه‌ای بیش از دو هزار سال است. این سرزمین نخستین پناهگاه گروهی از اصحاب پیامبر خدا(ص) بود. اسلام پیش از آنکه در جزیره العرب بسط یابد، در جریان نخستین هجرت مسلمانان، به حبشه وارد شد. هجرت مسلمانان به این سرزمین، نقطه عطفی در تاریخ گسترش اسلام قلمداد می‌شود. اما پرسشی که کمتر مورد توجه قرار گرفته، این است که آیا مهاجران پس از بازگشت به حجاز چیزی از میراث و آداب و رسوم حبشیان را با خود منتقل کرده‌اند؟ این پژوهش با روش توصیفی - تحلیلی به بررسی گزارش‌های موجود پرداخته است. در ماجرای هجرت، عده‌ای از مسلمانان به امر پیامبر(ص) به حبشه مهاجرت کردند تا در سایه حمایت نجاشی قرار گیرند. حبشه سرزمین ناشناخته‌ای برای اعراب نبود و آنان قبل از اسلام برای تجارت به آنجا رفت و آمد داشتند. مسلمانان مهاجر به حبشه تا سال هفتم هجری یعنی ۱۵ سال در حبشه زیستند و به علت اقامت طولانی به طور طبیعی تحت تأثیر محیط اجتماعی آنجا قرار گرفتند. در نتیجه پس از بازگشت، بخشی از میراث فرهنگی و اجتماعی این سرزمین را وارد جزیره العرب نمودند. پژوهش حاضر درصدد است به این پرسش پاسخ دهد که: اقامت پانزده ساله مسلمانان در حبشه، منجر به انتقال چه میراثی از حبشه به جامعه اسلامی شده است؟ در موضوع مهاجرت به حبشه و انعکاس آن در منابع، پژوهش‌هایی انجام شده است، اما به صورت تخصصی، موضوع انتقال میراث حبشه به جزیره العرب کمتر مورد توجه قرار گرفته است. مهم‌ترین این میراث عبارت بودند از: مهریه چهار هزار درهمی. در دوره پیامبر اکرم(ص) مهریه زنان دوازده و نیم اوقیه معادل تقریبی پنج هزار درهم یا پانصد دینار بود و برخی از سنت ایشان تبعیت می‌کردند. در دوره خلفای راشدین نیز بیشتر مسلمانان تابع سنت رسول اکرم(ص) بودند. در دوره امویان مهریه اغلب چهار هزار درهم بود و برخی خلفا نیز بر این میزان مهریه تأکید بسیار داشتند. درباره ریشه این مبلغ در منابع آمده که پیامبر اکرم(ص) با ارسال پیکي به سوی نجاشی، درخواست ازدواج با ام حبیبه از زنان مهاجر به حبشه را نمود. نجاشی برای ام حبیبه چهار هزار درهم یا چهارصد دینار مهریه را تعیین نمود. این کار وی سنتی بخصوص در دوره اموی شد؛ چرا که ام حبیبه خواهر معاویه، مؤسس سلسله امویان بود. به نظر می‌رسد این موضوع باعث شد تا برای بالا بردن جایگاه خاندان معاویه و خواهرش در نزد مسلمانان میزان مهریه ام حبیبه را معیاری برای مهریه همه زنان مسلمان قرار دهند.

استاد به این مقاله: مجتهدی، مهدی؛ آقامحمدی، سمیه (۱۴۰۴). انتقال میراث حبشی به جزیره العرب توسط مهاجران مسلمان. *تاریخ اسلام*، ۲۶(۲)،ص ۱۰۳-۱۲۶. <https://doi.org/10.22081/HIQ.2023.60812.2170>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۱/۳۰؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۱/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۲/۱۳؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۴/۱۰

نویسندگان دارندة حق مؤلف مقالة خود بدون محدودیت هستند. © ۱۴۰۴

ناشر: دانشگاه باقرالعلوم (ع)

نوع مقاله: پژوهشی

تابوت سرپوشیده دومین میراثی است که از حبشه به جامعه اسلامی منتقل شد. تابوت در میان اعراب پیش از اسلام مرسوم بود، اما شکل سرپوشیده آن سنتی برگرفته از فرهنگ حبشه بود که در همان اوایل دوره اسلامی و در جریان رحلت حضرت فاطمه (س) رواج یافت. روایت مربوط به تابوت در منابع به صورت‌های مختلف نقل شده است. هرچند اختلافاتی در مورد راویان و حتی اینکه اولین تابوت سرپوشیده برای چه کسی ساخته شد، به چشم می‌خورد، اما همه منابع متفق هستند که اسماء بنت عمیس اولین بار این تابوت را طبق آنچه که از مراسم تدفین حبشی‌ها آموخته، آموزش داده است. روایت شده که حضرت فاطمه (س) به اسماء دختر عُمیس فرمود: چه ناپسند است تابوت‌هایی که برای زنان می‌سازند؛ زیرا در آن پوششی روی بدن می‌افکنند و اندام میت برای مردم مشخص است. اسماء قطعه چوب‌های تازه‌ای خواست و آن‌ها را صاف کرد و محکم به یکدیگر بست و آنگاه پارچه‌ای روی آن انداخت. حضرت فاطمه (س) با دیدن آن تابوت فرمود: چه تابوت زیبایی که مرد بودن و یا زن بودن در آن مشخص نمی‌شود. حضرت از او خواست که برای او نیز چنین تابوتی ساخته شود. از آنجایی که اکثر منابع نیز به ساخت اولین تابوت برای حضرت فاطمه (س) اشاره دارند، می‌توان نتیجه گرفت که اولین تابوت به سبک حبشه‌ای‌ها مربوط به تابوت حضرت فاطمه (س) بود. سومین میراثی که توسط مهاجران حبشه به جامعه اسلامی منتقل شد، برخی داروهای گیاهی بود. به عنوان نمونه در بیماری رسول خدا (ص) و ضعف جسمانی ایشان، معجونی گیاهی به دهان آن حضرت مالیدند. معجونی که از مخلوط چند داروی گیاهی ساخته شده بود. این معجون را نیز اسماء دختر عمیس از سرزمین حبشه آموخته بود.

کلیدواژه‌ها: مهاجران مسلمان، حبشه، آداب و رسوم، مهر السنه، تابوت، اسماء بنت عمیس.

۱. مقدمه

در دوره نبوی، مورخان از دو هجرت یاد کرده‌اند: هجرت به حبشه که آن زمان به مملکت اکسوم حبشیه معروف بود و هجرت مسلمانان از مکه به مدینه. اولین هجرت، هجرت مسلمانان به حبشه در ماه رجب سال پنجم بعثت، با افزایش فشار مشرکان مکه به افرادی که مسلمان شده بودند، صورت گرفت. بر این اساس، عده‌ای از مسلمانان به امر پیامبر (ص) به حبشه مهاجرت کردند. حبشه، سرزمینی کهن در مشرق قاره افریقا بود و ظاهراً نام حبش بر قومی در جنوب سرزمین اعراب اطلاق می‌شد که به قسمت غربی یمن و از آنجا به افریقا رفتند. با مهاجرت حامیها از آسیای صغیر و سامیها از جزیره العرب در قرن هفتم قبل از میلاد، در حبشه از ترکیب نژادهای حامی و سامی تمدنی پدید آمد. عزانا/عیزنا، از پادشاهان معروف اکسوم، پس از آنکه مسیحی شد، دین مسیحیت را در ۳۴۱ میلادی در مملکت خود رسمی کرد. می‌توان گفت حبشه اولین کشور افریقایی بود که در آن مسیحیت دین رسمی شد. نجاشی (پادشاه حبشه) با ذونواس (آخرین شاه یهودی مذهب یمن) نبردی کرد که به شکست ذونواس انجامید و حبشیان یمن را تصرف کردند. با ظهور اسلام، پادشاهی اکسوم، به عنوان قدرتی بزرگ در دریای سرخ، رو به ضعف گذاشت. در سال پنجم بعثت، پیامبر (ص) گروهی از اصحاب را به همراه پسرعموی خود، جعفر بن ابی طالب، به حبشه فرستاد.^۱ حبشه سرزمین ناشناخته‌ای برای اعراب نبود و آنان از پیش از اسلام به انگیزه تجارت به آنجا رفت و آمد داشتند.^۲ برخی منابع از درخواست بنی هاشم و بنی امیه از پادشاه حبشه برای حکمیت بین خود، پیش از دعوت نبوی خبر داده‌اند.^۳ مورخان عوامل چندی را برای این هجرت ذکر کرده‌اند که مهم‌ترین آن‌ها عبارتند از: رهایی از شکنجه و آزار مشرکان، دور شدن از سنن جاهلی، جلوگیری از درگیری بین مسلمانان و مشرکان و انتشار اسلام به مناطق دیگر.^۴ مسلمانان ۱۵ سال در حبشه زیستند و به طور طبیعی تحت تأثیر محیط اجتماعی آنجا قرار گرفتند.

در این راستا، پژوهش حاضر درصدد است انتقال میراث حبشی به شبه جزیره عربستان (با تأکید بر نقش مهاجران مسلمان) را بررسی کرده و به این پرسش پاسخ دهد که: اقامت پانزده ساله مسلمانان در حبشه منجر به انتقال چه میراثی از حبشه به جامعه اسلامی شده است؟ در موضوع مهاجرت به حبشه و انعکاس آن در منابع، پژوهش‌هایی مانند: «افزایشی از تاریخ اسلام: پیک اسلام در سرزمین خاطرها

۱. لاهوتی، حبشه، ۱۳۸۷، ج ۱۲، ص ۵۱۴.

۲. حسنی، سیره المصطفی، ۱۳۷۰، ج ۱، ص ۱۹؛ جمیل، مهاجرت به حبشه، بی تا، ص ۶۱.

۳. جریس، تطور العلاقات السياسية و التجارية بين الحبشه و بلاد النوبه و بين الحجاز فی صدر الاسلام، ۱۴۱۳ق، ص ۴۲۱، ۴۱۲.

۴. ابن هشام، زندگانی محمد، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۹۹؛ ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۰؛ زرگری‌نژاد، تاریخ تحلیلی اسلام از بعثت تا غیبت، ۱۳۸۶، ص ۲۷۲-۷۳.

حبشه» به قلم جعفر سبحانی،^۱ «جنبه‌هایی از بحران مدیریت پیامبر اکرم(ص)» (با تاکید بر موضوع هجرت به حبشه) به قلم مهدی مولایی آرانی،^۲ «تطور العلاقات السياسية والتجارية بين الحبشة وبلاد النوبة و بين الحجاز في صدر الإسلام» به قلم غیثان علی جریس، «مهاجرت به حبشه» به قلم محمد فارس بن جمیل انجام شده است. این پژوهش‌ها با وجود بررسی ابعاد مختلف مهاجرت به حبشه، به صورت تخصصی، موضوع انتقال میراث حبشه به جزیره العرب را بررسی نکرده‌اند.

۲. هجرت مسلمانان به حبشه و بسترسازی نجاشی برای حضور مسلمانان

منابع راجع به علت مهاجرت به حبشه دو رویکرد مختلف دارند. دیدگاه اول، رویکردی که معتقد است این مهاجرت‌ها برای رهایی از ظلم و ستم مشرکان در سال‌های آغازین پس از بعثت بود؛ چون در مکه اصحاب پیامبر اکرم(ص) مورد شکنجه شدید قرار گرفتند،^۳ پیامبر(ص) از ایشان در سال پنجم بعثت خواست تا به حبشه مهاجرت کنند و فرمودند: «خوب است شما به سرزمین حبشه که سرزمین درستی و صداقت هست، بروید؛ زیرا در آنجا پادشاهی است که در سایه حمایت او، به کسی ظلم و تجاوز نمی‌شود».^۴ هجرت به حبشه در دو مرحله صورت گرفت: در مرحله اول ۱۱ مرد و ۴ زن به حبشه هجرت کردند،^۵ دو ماه در حبشه اقامت داشتند و سپس برگشتند.^۶ در مورد علت برگشت گروه اول گفته شده که به مهاجران حبشه خبر رسیده بود که مشرکان مکه همگی مسلمان شدند، یا آنکه بزرگان قریش مانند ولید بن مغیره پشت سر پیامبر(ص) سجد کرده‌اند، لذا به سوی مکه بازگشتند. در نزدیکی مکه متوجه نادرستی خبر شدند، اما با این حال تصمیم گرفتند حالا که به نزدیکی مکه آمده‌اند، هم با ورود به شهر از احوال قریش بهتر آگاه شوند و هم تجدید دیداری با نزدیکان خود داشته باشند؛ لذا عده‌ای که جزو طبقات توانمند جامعه بودند، به صورت مخفیانه و عده‌ای که ضعیف‌تر بودند، از ترس جان به ناچار در جوار^۷ افراد قوی وارد شهر مکه شدند.^۸ بعد از آمدن گروه اول مهاجران، چون آنان با شکنجه بسیاری از جانب

۱. مجله درس‌هایی از مکتب اسلام، شماره ۸، تیر ۱۳۴۶.

۲. مجله مدیریت در اسلام، شماره ۳۵، زمستان ۱۳۹۶.

۳. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۹۵، ج ۱، ص ۱۹۹؛ ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۰.

۴. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۹۵، ج ۱، ص ۱۹۹؛ ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۰.

۵. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۰؛ طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۸۷۳.

۶. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۳؛ بلاذری، فتوح البلدان، بی تا، ص ۲۲۶؛ ابن اثیر، تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران، ۱۳۷۱، ج ۷، ص ۸۴.

۷. رسم عرب در عصر جاهلی که براساس آن فرد یا قبیله ضعیف در پناه فرد یا قبیله قوی قرار می‌گرفت و در اسلام نیز با تغییراتی تأیید شد (نک: ناجی، جوار، ۱۳۸۶، ج ۱۱، ص ۲۵۴-۲۵۶).

۸. ابن هشام، السيرة النبوية، ۱۹۹۵، ج ۱، ص ۲۳۲؛ ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۲-۱۹۳؛ مقدسی، آفرینش و تاریخ، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۶۵۵؛ ذهبی، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والأعلام، ۱۴۱۳ق، ج ۱۰، ص ۱۸۶.

قریش روبرو شدند، پیامبر اکرم (ص) دستور مهاجرت مجدد به حبشه را صادر نمودند. در مرحله دوم به دستور پیامبر (ص) ۸۳ مرد و ۱۱ زن به حبشه هجرت کردند، گروه دوم مهاجران به حبشه در آنجا تا سال هفتم هجرت باقی ماندند و^۱ این گروه کسانی بودند که به علت اقامت طولانی در حبشه، بخشی از میراث فرهنگی و اجتماعی این سرزمین را وارد جزیره العرب نمودند. پیامبر (ص) قبل از خروج مسلمانان و هجرت، تدابیر لازم برای این مهاجرت را فراهم ساخته و برای اطمینان از امنیت جانی و مالی مهاجران، نامه‌ای به پادشاه حبشه نوشتند و خواستار آن شدند که پذیرای مهاجران باشد.^۲ بعد از تدبیر ذکر شده، پیامبر (ص) اجازه مهاجرت به یاران خود را داده‌اند.^۳ در رویکرد دوم، پیامبر اکرم (ص) با توجه به اهتمام قریش مبنی بر از بین بردن دعوت اسلامی در مکه، به دنبال یافتن پایگاهی در خارج شبه جزیره افتادند. در هجرت اول مأموریت مهاجران آن بود که شرایط حبشه را برای اعزام جمعی بیشتر به آن کشور، بررسی و اطلاعاتی که پیش از آن به پیامبر (ص) رسیده بود را راستی آزمایی کنند،^۴ و سپس گروه دوم مهاجران به حبشه مهاجرت کنند. نام نجاشی یا پادشاهی که با حضرت رسول (ص) در ارتباط بود، در منابع به صورت‌های مختلف مانند: أصم، أصحمة، أصمحة، صمحة، صمحة نقل شده که أصحمة، به واقعیت نزدیک‌تر است.^۵ برخی منابع نام نجاشی را أرماع گفته‌اند،^۶ او پادشاه عادل بود، که پذیرایی حضور مسلمانان در حبشه گردید و به‌رغم توطئه مشرکان برای برگرداندن مسلمانان به مکه و فرستادن عبدالله بن ابی ربیع (د. ۳۶ق) و عمرو بن العاص بن وائل (د. ۴۳ق). برای بازگرداندن آن‌ها،^۷ مانع برگشت آنان گردیده و پانزده سال پذیرای مهاجران در آن دیار شد و در این مدت روابط خود را با پیامبر اکرم (ص) به شیوه‌های مختلف حفظ نموده و حتی برای تحکیم این رابطه هدایای گوناگون مانند دو کفش ساده و انگشتری تمام نقره با نگین حبشی،^۸ سه نیزه کوتاه، جامه‌هایی مانند شلوار، عمامه، قبا و رداء، ظروف

۱. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۳.

۲. طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۱۱۰؛ بیهقی، دلائل النبوة، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۶۴.

۳. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۱۹۳؛ بیهقی، دلائل النبوة، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۵۷؛ ابن اثیر، تاریخ کامل بزرگ اسلام و ایران، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۷۱۳.

۴. زرگری‌نژاد، تاریخ تحلیلی اسلام از بعثت تا غیبت، ۱۳۸۶، ص ۲۷۲-۷۳.

۵. یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳۸۸؛ مسعودی، التنبیه و الاشراف، بی‌تا، ص ۲۲۶؛ طبری، تاریخ الطبری، ۱۳۷۵، ج ۳، ص ۱۱۴۱؛ بیهقی، دلائل النبوة، ۱۳۶۱، ج ۲، ص ۶۵؛ ترمذی، شمائل النبی، ۱۳۸۳، ص ۷۵؛ جمیل، مهاجرت به حبشه، بی‌تا، ص ۶۲.

۶. جریس، تطور العلاقات السياسية و التجارية بين الحبشه و بلاد النوبة و بين الحجاز فی صدر الاسلام، ۱۴۱۳ق، ص ۴۱۳.

۷. ابن هشام، زندگانی محمد، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۰۵.

۸. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۴۶۰؛ ذهبی، تاریخ الاسلام و وفیات لمشاهیر و الأعلام، ۱۴۱۳ق، ج ۱، ص ۵۰۶؛ مقریزی، امتاع الأسماع بما للنبي من الأحوال والأموال و الخفلة و المتاع، ۱۴۲۰ق، ج ۷، ص ۵۰؛ ابن کثیر دمشقی، البداية و النهاية، ۱۴۰۷ق، ج ۶، ص ۱۲۷؛ صالحی شامی، سبل الهدی و الرشاد فی سيرة خير العباد، ۱۴۱۴ق، ج ۷،

سفالین و... برای پیامبر اکرم (ص) فرستاد^۱ و هر وقت درخواستی از پیامبر اکرم (ص) می‌رسید را با درایت و هوشیاری می‌پذیرفت. ناگفته نماند که این همکاری با مسلمانان تنها شامل نجاشی نبوده و فرزند او نیز همانند پدر به امور مسلمانان توجه داشت و با عبدالله، فرزند جعفر ارتباط خوبی داشت.^۲ در مقابل، پیامبر اکرم (ص) نیز برای نجاشی چند اوقیه مشک و جامه دراز آستینی از سندس که برای ایشان از روم فرستاده بودند، ارسال کردند^۳ و حتی در شعبان سال نهم هجری، وقتی خبر درگذشت نجاشی را شنید، از مدینه بر جنازه او در حبشه نماز گزارد.^۴ در هر صورت نجاشی بسترهای لازم برای حضور همراه با آرامش برای مسلمانان در حبشه را فراهم نمود.^۵

۳. میراث حبشه در جامعه اسلامی

پس از آنکه مسلمانان وارد خاک حبشه شدند، آنگونه که آن‌ها در اشعار یا سخنان خویش یادآور شده‌اند،^۶ زندگی آرامی را در سایه فضای امن و رفاهی که نجاشی برای آن‌ها فراهم نموده بود، آغاز کردند. دورنمایی از وضع آن‌ها را به هنگام اقامت در حبشه می‌توان در سخنان ام سلمه (د. ۶۱ ق.) یکی از بانوان مهاجر که بعدها به همسری پیامبر اکرم (ص) درآمد، دید که می‌گوید: «ما چون در سرزمین حبشه فرود آمدیم، در پناه نجاشی که به خوبی از ما حمایت می‌کرد، به سر بردیم. در حفظ دین خود امنیت داشتیم و آزادانه خدا را پرستش می‌کردیم. نه آزاری می‌دیدیم و نه چیزی می‌شنیدیم که باعث ناراحتی مان شود».^۷ شاعری به نام عبدالله بن حارث بن قیس بن عدی از قبیله بنی سهم در اشعار خود می‌گوید: «ای رهگذر! پیام مرا به کسانی که می‌خواهند پیام خدا و دین او را بشنوند برسان، خاصه به آن دسته از بندگان خدا که در شهر مکه با ناراحتی و شکنجه به‌سر می‌برند. به آن‌ها بگو که ما سرزمین خدا را وسیع یافتیم، و

ص ۳۳۳؛ عسقلانی، فتح الباری، بی‌تا، ج ۸، ص ۲۶.

۱. جمیل، مهاجرت به حبشه، بی‌تا، ص ۶۱، کتانی، نظام‌اداری مسلمانان در صدر اسلام، ۱۳۸۴، ص ۶۳.

۲. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۱۲۷؛ حلبی، انسان العیون فی سیره الامین المامون، ۱۴۲۷ق، ج ۲، ص ۲۷۶.

۳. جمیل، مهاجرت به حبشه، بی‌تا، ص ۶۱.

۴. ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۱۴؛ ابن بابویه، الخصال، بی‌تا، ج ۲، ص ۳۷؛ طبرسی، مجمع البیان فی تفسیر القرآن، بی‌تا، ج ۲، ص ۹۱۶-۹۱۷؛ قمی، تفسیر القمی، ۱۴۱۴ق، ص ۱۲۹؛ ربیع، تاریخ مولد العلماء و وفیاتهم، ۱۴۱۰ق، ج ۱، ص ۸۴؛ ابن منظور، لسان العرب، ۱۴۱۴ق، ج ۱۴، ص ۳۳۳؛ صابری همدانی، محمد (ص) و زمانداران، ۱۳۸۰، ص ۷۲.

۵. ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۱۳، ۲۳۲.

۶. از جمله این شاعران، عبدالله بن حارث است. از ام سلمه نیز مطالب بسیاری پیرامون هجرت به حبشه نقل شده است.

۷. ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۲۲؛ ذهبی، تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر و الاعلام، ۱۴۱۳ق، ج ۱۰، ص ۱۹۱.

می‌توانیم از خواری، تحقیر و نابسامانی در امان باشیم. پس، شما به ما پیوندید و تن به خواری ندهید، و با ذلت و ننگ نمیرید».^۱ همین آرامش باعث شد مسلمانان با آرامش در حبشه زندگی کرده و با گذر ایام، برخی از آداب و رسوم و فرهنگ آنان را یاد گرفته و در بین مسلمانان رواج دادند.

۳-۱. مهریه چهار هزار درهم؛ میراث اجتماعی حبشه

یکی از سنت‌های مرتبط با ازدواج، بحث مهریه یا صداق است که پیشینه طولانی در ملل مختلف دارد. حتی در داستان انبیاء الهی مانند حضرت یعقوب یا حضرت موسی (ع) به شبنی کردن آن‌ها برای پدران همسرانشان به عنوان مهریه زنانشان اشاره شده است.^۲ میزان مهریه در بین اعراب یکسان نبود، بلکه به اتفاق نظر دو طرف بستگی داشت و با توجه به اختلاف جایگاه و ثروت اشخاص، متفاوت بود. آن‌ها بیشتر از «عین» (زمین و شتر) به عنوان مهریه استفاده می‌کردند. تعداد شتران نیز به جایگاه زنان در قوم، حسن و جمالشان بستگی داشت. گاهی شترهای تعیین شده برای مهریه، به ۱۰۰ یا ۱۵۰ نفر نیز می‌رسید. البته در میان شهرنشینان درهم و دینار رواج بیشتری داشت.^۳ میزان مهریه در دوره اسلامی نیز یکسان نیست. در دوره پیامبر اکرم (ص) مهریه برخی از همسران و دختران ایشان پنج هزار درهم بود و برخی از ایشان چهار هزار درهم و برخی در حدود ۴۰۰ درهم مهریه داشتند.^۴ از عمر بن خطاب نقل شده که پیامبر اکرم (ص) مهریه هیچ یک از همسران خود را بیشتر از دوازده و نیم اوقیه نکردند.^۵ در همان دوره پیامبر اکرم (ص)،

۱. ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۲۲۰-۲۲۱.

۲. طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۱۹۴، ۲۷۸.

۳. رمضان و صفری فروشانی، بررسی و تحلیل مهریه دختران پیامبر اکرم، ۱۳۹۷، ص ۸۰-۸۱.

۴. مهریه عایشه، زینب، اسماء، ریحانه از همسران رسول خدا (ص) دوازده و نیم اوقیه یا همان پنج هزار درهم بود (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۶۱، ۱۳۳، ۱۴۷، ۶۴۰، ۱۱۹). مهریه حضرت خدیجه بیست شتر بود (ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۱، ص ۶۲۲). برخی گویند مهریه ایشان نیز همان پنج هزار درهم یا ۱۲ و نیم اوقیه بود (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۶۳، ۱۹، ۱۳). در مورد مهریه میمونه از دیگر همسران رسول خدا (ص) برخی منابع پنج هزار درهم و برخی چهار هزار درهم را بیان نموده‌اند (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۶۴۰؛ ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۲۴۷). مهریه ام حبیبیه از همسران ایشان نیز چهار هزار درهم بود (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۱، ص ۲۳۵). دختران حضرت رسول (ص) یعنی زینب، رقیه و ام کلثوم نیز با مهریه ۱۲ و نیم اوقیه به ازدواج همسرانشان درآمدند (رمضان و صفری فروشانی، بررسی و تحلیل مهریه دختران پیامبر، ۱۳۹۷، ص ۸۲-۸۳). در مورد مهریه حضرت فاطمه (س) اختلاف است؛ برخی مهریه ایشان را زره آهنی امام علی (ع) دانسته‌اند که البته در ارزش مالی آن نیز اختلاف است (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۷). برخی چادر یمانی و پوست گوسفند (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۲۰-۲۲)، برخی نیز میزان مهریه ایشان را چهارصد درهم گفته‌اند (مقدسی، آفرینش و تاریخ، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۷۳۳).

۵. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۶۶.

برخی از سنت ایشان در بحث مهریه تبعیت می‌کردند. بعد از دوره پیامبر اکرم (ص)، در دوره خلفای راشدین نیز عموماً مسلمانان تابع سنت رسول اکرم (ص) بودند؛ چنانچه مثلاً ام‌حکیم همسر عکرمه بن ابی جهل پس از آنکه در جنگ اجنادین در دوره خلافت خلیفه دوم کشته شد، با مهریه ۴۰۰ دینار یا همان چهار هزار درهم، به همسری خالد بن سعید درآمد.^۱ همچنین عمر بن خطاب، صفیه خواهر مختار را برای پسر خود عبدالله بن عمر به همسری گرفت و مهریه او را ۴۰۰ دینار قرار داد.^۲ البته کسانی هم بودند که در آن دوره تابع سنت پیامبر اکرم (ص) در مراعات سقف مهریه نبودند، چنانکه قعقاع بن شؤر، والی امام علی (ع) در کسکر که پس از مدتی فرار و به معاویه پیوست، صد هزار درهم مهریه زنش نموده بود.^۳

در دوره امویان (حک. ۴۱-۱۳۲ق) مهریه کسانی که تابع سنت اسلامی بودند، اغلب چهار هزار درهم بود و برخی خلفا مانند عبدالملک بن مروان (حک. ۶۵-۸۶ق) نیز بر این میزان مهریه تأکید بسیار داشتند.^۴ در مورد اینکه ریشه این مبلغ از کجا است، در منابع آمده که این مبلغ را نجاشی برای ام‌حبیبه^۵ همسر رسول خدا (ص) تعیین نمود. پیامبر اکرم (ص) با ارسال پیکی از مدینه به سوی نجاشی، درخواست ازدواج با ام‌حبیبه از زنان مهاجر به حبشه را نمود. نجاشی پذیرفت و برای ام‌حبیبه صدق و مهر چهار هزار درهم یا چهارصد دینار را تعیین نمود.^۶ این کار وی سنتی در میان مسلمانان، بخصوص در دوره اموی شد؛ چراکه ام‌حبیبه (د. ۴۴ق) همسر رسول خدا (ص)، خواهر معاویه مؤسس سلسله امویان بود و معاویه و خواهرش که ام‌المومنین محسوب می‌شد، در میان امویان و عصر ایشان جایگاه ویژه‌ای داشت. به نظر می‌رسد این موضوع باعث شد تا برای بالا بردن جایگاه خاندان معاویه و خواهرش در نزد مسلمانان، میزان مهریه ام‌حبیبه را معیار برای مهریه همه زنان مسلمان قرار دهند. سخنی از امام محمدباقر (ع) در این مورد وجود دارد.^۷ از ایشان سوال شد از کجا مهریه زنان چهار هزار درهم شد؟

۱. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۴، ص ۸۷.
۲. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۴۷۰. البته عبدالله خود پنهانی دویست درهم دیگر افزود.
۳. ثقفی، الغارات، ۱۳۷۳، ص ۲۸۵.
۴. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۰۱.
۵. ام‌حبیبه دختر ابوسفیان و خواهر معاویه از زنان رسول اکرم (ص) بوده است. نام اصلی اش رمله بود (ابن هشام، زندگانی محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۴۱۹؛ نصر بن مزاحم، پیکار صفین، بی‌تا، ص ۷۱۹). وی نخست با عبیدالله بن جحش ازدواج کرد و هر دو جزو مهاجران به حبشه بودند. در آنجا عبیدالله از دین اسلام برگشت و مسیحی شد، ولی ام‌حبیبه مسلمان باقی ماند و از همسر خود جدا شد. پس از مرگ عبیدالله، پیامبر بواسطه خالد بن سعید از ایشان در نزد نجاشی خواستگاری نمودند و ایشان به همسری پیامبر (ص) درآمدند (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۷۶-۷۹).
۶. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۹۴-۲۴۴؛ نصر بن مزاحم، پیکار صفین، بی‌تا، ص ۷۱۹.
۷. برقی، المحاسن، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۳۰۱، ۳۳۴؛ ابن بابویه، من لایحضره الفقیه، ۱۴۱۳ق، ج ۳، ص ۴۷۳؛ کلینی، الکافی، ۱۳۸۸، ج ۵، ص ۳۸۲.

فرمودند: ام حبیبه دختر ابوسفیان در حبشه بود، پیامبر اکرم (ص) از نجاشی (پادشاه حبشه) خواست که وی را برای او تزویج کند و نجاشی مهریه را چهار هزار درهم تعیین کرد. بعد از آن، اینان^۱ همان را ملاک قرار داده و بدان عمل نمودند. اما در اصل مهریه زنان دوازده و نیم اوقیه یا همان پنج هزار درهم یا همان پانصد دینار بود. بعد از دوره اموی به تدریج سنت مهریه چهار هزار درهم کم رنگ شد^۲ و برحسب طبقات جامعه، مهریه زنان متفاوت گردید. نکته قابل توجه آنکه، در قرن سوم تا ششم هجری مهریه همسران و دختران خلفا یا شاهزادگان بسیار بالا بود و موارد متعددی در منابع آمده است. به عنوان نمونه، مهریه دختر عزالدوله بختیار (حک. ۳۵۶-۳۶۷ ق) از امرای آل بویه، صد هزار دینار،^۳ مهریه دختر عضدالدوله بویه (حک. ۳۳۸-۳۷۲ ق) که با خلیفه عباسی طائع لله (حک. ۳۶۳-۳۸۱ ق) ازدواج کرد، یکصد هزار دینار،^۴ مهریه دختر ملکشاه سلجوقی (حک. ۴۶۵-۴۸۵ ق) که به عقد خلیفه المستظهر بالله عباسی (حک. ۴۸۷-۴۹۲ ق) درآمد، صد هزار دینار^۵ و فاطمه خاتون دختر مسعود سلجوقی (۵۲۹-۵۴۷ ق) نیز که با خلیفه عباسی المقتدی لاملاله (حک. ۵۳۰-۵۵۵ ق) در سال ۵۳۱ ق. ازدواج کرد، مهریه اش یکصد هزار دینار تعیین شده بود.^۶

۳-۲. تابوت سرپوشیده؛ میراث فرهنگی حبشه

آداب و ادوات تدفین از مسایل مهم در تمامی جوامع بشری به ویژه جامعه اسلامی بوده و هست. پیشینه استفاده از تابوت در فرهنگ بشری به سه هزار سال قبل از میلاد بازمی گردد. در بررسی میراث فرهنگی منتقل شده از حبشه به تمدن اسلامی می توان به تابوت سرپوشیده اشاره کرد. تابوت در میان اعراب پیش از اسلام مرسوم بود، اما شکل سرپوشیده آن سنتی برگرفته از فرهنگ حبشه بود که در همان اوایل دوره اسلامی و در جریان رحلت حضرت فاطمه (س) رواج یافت که تا به امروز نیز باقی مانده است. درباره ریشه واژه تابوت و تحول واژگانی و معنایی آن آراء گوناگونی وجود دارد. برخی واژه تابوت و تبوت یا

۱. «... فَمِنْ ثَمَّ هَؤُلَاءِ يَأْخُذُونَ بِهِ...». هولا را مترجمی «علماء عامه یا بنی امیه» ترجمه کرده است (ابن بابویه، ترجمه من لا یحضره الفقیه، ۱۳۶۷، ج ۵، ص ۱۴۴) که شاید درست باشد، ولی با بررسی کاربردهای این کلمه به نظر می رسد در این موارد، عامه مردم از اهل تسنن و غیرشیعیان مورد نظر است (برقی، المحاسن، ۱۳۷۱، ج ۲، ص ۱۵۸، ۳۲۵، ۵۰۵؛ «لِهَؤُلَاءِ مِمَّنْ لَا يَعْرِفُ مِنْهُمْ هَذَا الْأَمْرَ»، «... إِنِّي أَصْلِي الْمَغْرِبَ مَعَ هَؤُلَاءِ وَأَعِيدُهَا...» و «... جُعِلَتْ فِذَاكَ إِنَّ هَؤُلَاءِ يَقُولُونَ...»).

۲. گردیزی، تاریخ گردیزی، ۱۳۶۳، ص ۲۶۶.

۳. ابن اثیر، تاریخ بزرگ اسلام و ایران، ۱۳۷۱، ج ۲۱، ص ۲۷.

۴. مسکویه، تجارب الامم، ۱۳۷۶، ج ۶، ص ۴۸۸.

۵. ابن اثیر، تاریخ بزرگ اسلام و ایران، ۱۳۷۱، ج ۲۴، ص ۱۱۳.

۶. همان، ج ۲۵، ص ۲۷۷.

تابوت را عبری و برگرفته از واژه تَوْب به معنای «آنچه از آن بیرون آید، پیوسته به آن بازگردد» دانسته‌اند.^۱ این واژه در زبان عربی تابوت و در زبان مردم قریش و انصار به دو صورت تابوت و تابوه به کار می‌رفته و مردم مصر آن را «تأبوه» تلفظ می‌کردند. در فرهنگ و زبان اقوام عرب، واژه تابوت به معانی دیگری مانند صندوق نگهداری اجساد قدیسان، جعبه یا محفظه روی گور (صندوق گور)، قفسه سینه، جای نگهداری ذخایر معبد،^۲ صندوق چوبی یا فلزی که مرده را در آن می‌گذارند^۳ نیز به کار رفته است. روایت مربوط به تابوت در منابع به صورت‌های مختلف نقل شده است، هرچند اختلافاتی در مورد روایان و حتی اینکه اولین تابوت سرپوشیده برای چه کسی ساخته شد، به چشم می‌خورد، اما همه منابع متفق هستند که اسماء بنت عمیس (د. پس از ۳۸ ق.) اولین بار این تابوت را طبق آنچه که از مراسم تدفین حبشی‌ها آموخته، آموزش داده است.^۴ در اکثر منابع آمده است که اولین تابوت سرپوشیده به سبک حبشی‌ها برای حضرت فاطمه (س) به دست اسماء بنت عمیس ساخته شده است. روایت شده که حضرت فاطمه (س) به اسماء بنت عمیس^۵ فرمود: چه ناپسند است تابوت‌هایی که برای زنان می‌سازند؛ زیرا در آن پوششی روی بدن می‌افکنند که اندام میت برای مردم مشخص است. اسماء عرضه داشت: ای دختر رسول خدا (ص) من برای شما تابوتی می‌سازم که نظیر آن را در سرزمین حبشه دیده‌ام. از این‌رو، قطعه چوب‌های تازه‌ای خواست و آن‌ها را صاف کرد و محکم به یکدیگر بست و آنگاه پارچه‌ای روی آن انداخت،^۶ حضرت فاطمه (س) با دیدن آن تابوت فرمود: چه تابوت زیبایی که مرد بودن و یا زن بودن در آن مشخص نمی‌شود. حضرت از او خواست که برای او نیز چنین تابوتی ساخته شود و اسماء در زمان حیات حضرت آن را ساخت و حضرت که پس از رحلت پیامبر اکرم (ص) تا آن روز خندان دیده نشده

۱. بلوکباشی، تابوت، ۱۳۸۵، ج ۱۴، ص ۱۷۹-۱۸۱.
۲. در قرآن واژه تابوت دو بار به کار رفته است: یک بار در داستان نهادن موسای نوزاد از سوی مادر در تابوت (صندوق) و افکندن آن به آب دریا و رها کردن او از کشته شدن به دست فرعون؛ و بار دیگر در داستان برگزیدن طالوت به فرمانروایی قوم بنی اسرائیل و اعطا کردن یک تابوت به نشانه پادشاهی که حاوی میراث خاندان موسی و هارون در آن بود و فرشتگان آن را حمل می‌کردند.
۳. معین، فرهنگ معین، ۱۳۸۱، ج ۱، ص ۴۰۸.
۴. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۲۷.
۵. اسماء دختر عمیس، یکی از بانوان مشهور جهان اسلام است که گرایش او به خاندان رسول خدا (ص) نامش را پرآوازه‌تر کرده است. او در سال پنجم بعثت به همراه همسرش جعفر بن ابی طالب به حبشه هجرت نمود و در آنجا فرزندی به نام عبدالله، نخستین مولود مسلمان را به دنیا آورد. فرزند نجاشی نیز همزمان با فرزند جعفر به دنیا آمد و نجاشی به دلیل دوستی‌اش با جعفر، نام فرزند خود را عبدالله نامید (ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۲۱۹).
۶. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۳۵؛ یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳۸۵؛ طوسی، تهذیب الاحکام، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۶۹؛ ابن حیون، دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۳۲-۲۳۳.

بود، با دیدن آن تبسم نمود و دعا کرد که خداوند اسماء را از آتش جهنم حفظ کند.^۱ در روایت دیگری آمده است، زمانی که عایشه خبر وفات حضرت را شنید، به منزل ایشان رفت، اما اسماء به او اجازه ورود نداد. عایشه نزد ابوبکر شکایت کرد و گفت که برای فاطمه (س) هودجی مثل هودج (کجاوه) عروس ساخته‌اند. ابوبکر هنگامی که به خانه حضرت رفت، درباره این هودج سؤال کرد و اسماء پاسخ داد که حضرت فاطمه (س) وصیت کرده است کسی بر سر جنازه او حاضر نشود و این هودج نیز به دستور او در زمان حیاتش ساخته شده است.^۲

ماجرای ساخت تابوت که در منابع متعدد تاریخی آمده، با اختلاف در تعابیر، در چندین روایت دیگر به نقل از امام سجاد (ع) به همین صورت با اختلاف جزئی بیان شده است.^۳ امام صادق (ع) نیز فرمودند: نخستین تابوتی که در اسلام ساخته شد، تابوت مربوط به حضرت فاطمه (ص) بود. وی در دوره بیماری که در اثر آن از دنیا رفت، به اسماء فرمود: من لاغر شده‌ام و گوشت در بدنم نمانده، آیا برای من چیزی فراهم نمی‌کنی که مرا بپوشاند؟ اسماء عرض کرد: زمانی که در حبشه بودم، چیزی را دیدم، آیا می‌خواهید شبیه آن را برایتان بسازم؟ فرمود بساز. اسماء گفت تختی بیاورند. آن را برعکس کرد. چوب خواست و به پایه‌های تخت بست و پارچه‌ای بر آن انداخت. حضرت فاطمه (س) فرمود: مثل این را برای من بساز. مرا بپوشان، خداوند تو را از آتش جهنم حفظ کند.^۴

در اندک منابعی مانند اثر کاتب واقدی، محمد بن سعد (د. ۲۳۰ ق.) آمده است که تابوت زینب بنت جحش، همسر پیامبر (د. ۲۰ ق.) توسط اسماء بنت عمیس ساخته شده است. زمانی که زینب دختر جحش درگذشت، عمر دستور داد جارزنی جار بزند که برای تشییع پیکر او نباید جز افراد محرم و خویشاوندان او شرکت کنند. اسماء دختر عمیس گفت: ای امیرمؤمنان آیا چیزی را که در حبشه دیدم که برای پیکر زنان درگذشته خود می‌سازند، به تو نشان دهم؟ او تابوتی فراهم آورد و روی آن پارچه انداخت و چون عمر آن را دید، گفت: این چه نیکو و چه پوشیده است. سپس به جارزنی دستور داد جار زند که ای

۱. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۲۹۳؛ ابن بابویه، علل الشرائع، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۸؛ مجلسی، بحار الانوار، ۱۳۹۳، ج ۴، ص ۲۱۳؛ طوسی، تهذیب الأحکام، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۶۹.

۲. ابن سعد، طبقات، ج ۸، ص ۳۵؛ یعقوبی، تاریخ یعقوبی، ۱۳۷۱، ج ۱، ص ۳۸۵؛ طوسی، تهذیب الاحکام، ۱۴۰۷، ج ۱، ص ۴۶۹؛ ابن حیون، دعائم الاسلام، ج ۱، ص ۲۳۲-۲۳۳.

۳. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۲۹۳؛ ابن بابویه، علل الشرائع، بی‌تا، ج ۱، ص ۱۸۸؛ اربلی، بی‌تا، کشف الغمّة، ج ۲، ص ۶۷؛ حاکم نیشابوری، المستدرک علی الصحیحین، ۱۴۲۰، ج ۳، ص ۱۶۲؛ مجلسی، بحار الانوار، ۱۳۹۳، ج ۴۳، ص ۲۱۲؛ ج ۷۸، ص ۲۴۹-۲۵۰، ۲۵۶.

۴. مجلسی، بحار الانوار، ۱۳۹۳، ج ۴۳، ص ۲۱۳.

۵. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۸، ص ۱۱۸.

مردم برای تشییع جنازه مادر خود بیایید.^۱ از آنجایی که اکثر منابع نیز به ساخت اولین تابوت برای حضرت فاطمه (س) اشاره دارند، می توان نتیجه گرفت که اولین تابوت به سبک حبشه ای ها، مربوط به تابوت حضرت فاطمه (س) است؛ چراکه فوت زینب بعد از حضرت فاطمه (س) بوده است.

۳-۳. معجون گیاهی، میراث طب حبشی

اعراب نیز مانند مصریان و دیگر ملل قدیم از گیاهان و انواع شربت ها، بخصوص عسل برای معالجه بیماری استفاده می کردند.^۲ در بیماری رسول خدا (ص) و ضعف جسمانی ایشان، معجونی به دهان آن حضرت مالیدند. معجونی که خود در واقع دارویی گیاهی محسوب می شد و مرکب از چند داروی گیاهی دیگر بود که با هم مخلوط شده بودند.^۳ این معجون را اسماء دختر عمیس از سرزمین حبشه آموخته بود. این معجون ترکیب عود هندی،^۴ ورس (دانه بوته ای شبیه ارزن و کنجد) و چند قطره روغن زیتون بود که در حبشه برای بیماری ذات الجنب^۵ به کار می بردند. گرچه تصور می کردند پیامبر اکرم (ص) دچار این بیماری شده است، اما گویا ایشان فرمودند که به امر خدا به چنین بیماری دچار نمی شوند و به دستور پیامبر اکرم (ص) همه اهالی خانه نیز از آن معجون استفاده نمودند و ظاهراً استفاده از این معجون گیاهی مرسوم شد.^۶ سخنی نیز از پیامبر اکرم (ص) در منابع آمده که در عود هندی شفای هفت بیماری از جمله ذات الجنب هست.^۷ اینکه تا چه زمانی استفاده این معجون رواج داشت، معلوم نیست. به نظر می رسد در پی فتوحات و آشنایی مسلمانان با انواع دیگر طبابت ها و داروها در سرزمین های جدید اطلاعات مسلمانان در زمینه طب گیاهی و انواع معجون ها و طب گیاهی بیشتر شده و داروهای جدیدی جایگزین شد.

۴. نتیجه گیری

هجرت مسلمانان به حبشه یکی از حوادث بسیار مهم عصر نبوی است که در دو دوره صورت گرفت،

۱. همان، ص ۱۱۵.
۲. زیدان، تاریخ و تمدن اسلام، ۱۳۹۴، ص ۱۳۳۱.
۳. معین، فرهنگ فارسی، ۱۳۸۱، ج ۲، ص ۱۷۶۷.
۴. عود درختی خوشبو است. عود هندی را به عربی مندلی، و عود بسیار خوب را بلخوخ گویند. عود هندی بهترین نوع عود بوده و نرم و چرب است و در انواع معجون ها آن را به کار می برند (امیری، فرهنگ داروها و واژه نامه های دشوار، ۱۳۵۳، ص ۲۷۲).
۵. بیماری ذات الجنب همان درد و آماس پهلوی است، یا درد دنده ها به همراه سرفه و تب است (دهخدا، ذیل واژه ذات الجنب، ۱۳۷۷).
۶. ابن سعد، طبقات، ۱۳۷۴، ج ۲، ص ۲۲۵-۲۲۴؛ ابن هشام، زنگنه محمد پیامبر اسلام، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۴۲۶؛ طبری، تاریخ طبری، ۱۳۷۵، ج ۴، ص ۱۳۲۲؛ صابری همدانی، محمد (ص) و زمامداران، ۱۳۸۰، ص ۱۲.
۷. مقریزی، امتاع الاسماع، ۱۴۲۰، ج ۸، ص ۶؛ صالحی شامی، سبل الهدی والرشاد، ۱۴۱۴، ج ۱۲، ص ۱۹۱.

حضور پانزده ساله مسلمانان در حبشه باعث انتقال سنت‌هایی از حبشه به شبه جزیره عربستان شد. از جمله می‌توان به تابوت سرپوشیده اشاره کرد که برگرفته از فرهنگ تدفین حبشه بوده و برای اولین بار برای حضرت فاطمه (س) به کار رفته است. همچنین می‌توان از به‌کارگیری معجون گیاهی برای بیماری ذات‌الجنب نیز یاد کرد که براساس منابع، اسماء بنت عمیس نقش اصلی را در این دو مورد ایفا کرده است. برخی از سنت‌ها نیز تا مدتی در جامعه باقی ماند و بتدریج تحت تأثیر عوامل متعدد کمرنگ شد. به طور مثال می‌توان به مهریه چهار هزار درهم برای زنان اشاره کرد که نجاشی طبق سنت حبشی برای ام حبیبه قرار داد و به طور خاص امویان از این سنت پیروی و بر آن تأکید کردند، اما به تدریج این میزان مهریه در عصر عباسی رو به فراموشی رفت.

منابع

- ابن اثیر، علی بن محمد (۱۳۷۱). *تاریخ بزرگ اسلام و ایران*. ترجمه ابو القاسم حالت و عباس خلیلی. تهران: مؤسسه مطبوعاتی علمی، ج ۷، ۱، ۲۱، ۲۴-۲۵.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۳۶۷). *ترجمه من لایحضره الفقیه*. ترجمه علی اکبر غفاری و محمدجواد غفاری و صدر بلاغی. تهران: صدوق، ج ۵.
- ابن بابویه، محمد بن علی (۱۴۱۳ق). *من لایحضره الفقیه*. تصحیح علی اکبر غفاری. قم: دفتر انتشارات اسلامی، وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، ج ۳.
- ابن بابویه، محمد بن علی (بی تا). *الخصال*. ترجمه یعقوب جعفری. قم: نسیم کوثر، ج ۲.
- ابن بابویه، محمد بن علی (بی تا). *علل الشرائع*. ترجمه: محمدجواد ذهنی. تهرانی، قم: انتشارات مؤمنین، ج ۱.
- ابن حیون، نعمان بن محمد (۱۳۸۵). *دعائم الاسلام*. تصحیح آصف فیضی. مؤسسه آل البیت (ع)، ج ۱.
- ابن سعد، محمد بن سعد (۱۳۷۴). *طبقات*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: انتشارات فرهنگ و اندیشه، ج ۸، ۱۰۴.
- ابن کثیر دمشقی، اسماعیل بن عمر (۱۴۰۷ق). *البداية والنهاية*. بیروت: دارالفکر، ج ۶.
- ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۱۴ق). *لسان العرب*. بیروت: دار صادر، ج ۱۴.
- ابن هشام، عبدالملک (۱۳۷۵). *زندگانی محمد پیامبر اسلام*. ترجمه سید هاشم رسولی. تهران: انتشارات کتابچی، ج ۱-۲.
- ابن هشام، عبدالملک (۱۹۹۵م). *السيرة النبوية*. تحقیق: مصطفی السقا و ابراهیم الأبیاری و عبدالحفیظ شلبی. بیروت: دار المعرفة.
- اربلی، علی بن عیسی (بی تا). *کشف الغمة*. ترجمه و شرح علی بن حسن زواره‌ای؛ تصحیح ابراهیم میانجی. تهران: انتشارات اسلام، ج ۲.
- امیری، منوچهر (۱۳۵۳). *فرهنگ داروها و واژه‌نامه‌های دشوار*. تهران: بنیاد فرهنگ ایران.
- برقی، احمد بن محمد (۱۳۷۱ق). *المحاسن*. تصحیح سید جلال‌الدین محدث ارموی. قم: دارالکتب الاسلامیه، ج ۲.
- بلاذری، احمد بن یحیی (بی تا). *فتوح البلدان*. ترجمه محمد توکل. تهران: نقره.
- بلوکباشی، علی (۱۳۸۵). *تأیید*. در: دائرة المعارف بزرگ اسلامی. زیر نظر سید محمدکاظم موسوی بجنوردی. تهران: مرکز دائرة المعارف بزرگ اسلامی، ج ۱۴، ص ۱۷۹-۱۸۱.
- بیهقی، احمد بن حسین (۱۳۶۱). *دلائل النبوة*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ج ۲.
- ترمذی، محمدبن عیسی (۱۳۸۳). *شمائل النبی*. ترجمه محمود مهدوی دامغانی. تهران: نی.
- ثقفی، ابرهیم بن محمد (۱۳۷۳). *الغارات*. ترجمه عزیزالله عطاردی. تهران: انتشارات عطارد.
- جریس، غیثان علی (۱۴۱۳ق). *تطور العلاقات السياسية و التجارية بین الحبشة و بلاد النوبة و بین الحجاز فی صدر الاسلام*. *جامعة الامام محمد بن سعود الاسلامیة*، شماره ۸.
- جمیل، محمدبن فارس (بی تا). *مهاجرت به حبشه*. ترجمه علیرضا ذکاوتی. قم: اعتماد.
- حاکم نیشابوری، محمدبن عبدالله (۱۴۲۰ق). *المستدرک علی الصحیحین*. بیروت: المکتب العصریه، ج ۳.
- حسنی، سید هاشم (۱۳۷۰). *سیره المصطفی*. ترجمه حمید ترقی جاه. تهران: حکمت، ج ۱.
- حلبی، علی بن برهان‌الدین (۱۴۲۷ق). *انسان العیون فی سیره الامین المأمون المعروف به بالسیره الحلبیه*. بیروت:

- المکتبه الاسلامیه، ج ۲.
دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷). لغت نامه. زیر نظر محمد معین و سید جعفر شهیدی. تهران: موسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران.
- ذهبی، محمد بن احمد (۱۴۱۳ق). تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والأعلام، تحقیق عمر عبدالسلام ندمری. بیروت: دار الکتب العربی، ج ۱۰، ۱.
- ربعی، محمد بن عبدالله (۱۴۱۰ق). تاریخ مولد العلماء و وفیاتهم. تحقیق عبدالله أحمد سلیمان الحمد. الرياض: دار العاصمة، ج ۱.
- رمضانی، اعظم؛ صفری فروشانی، نعمت الله (۱۳۹۷). بررسی و تحلیل مهریه دختران پیامبر اکرم. تاریخ و فرهنگ و تمدن اسلامی، شماره ۳۲، ص ۷۳-۱۰۲.
- زرگری نژاد، غلامحسین (۱۳۸۶). تاریخ تحلیلی اسلام از بعثت تا غیبت. تهران: سمت.
- زیدان، جرجی (۱۳۹۴). تاریخ و تمدن اسلام. ترجمه علی جواهر کلام. تهران: امیرکبیر.
- صابری همدانی، احمد (۱۳۸۰). محمد (ص) و زمامداران (پیرامون نامه های پیامبر اسلام به زمامداران). تهران: موسسه فرهنگی شاکر.
- صالحی شامی، محمد بن یوسف (۱۴۱۴ق). سبل الهدی والرشاد فی سیرة خیر العباد. تصحیح عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض. بیروت: دار الکتب العلمیه، ج ۷، ۱۲.
- طبرسی، فضل بن حسن (بی تا). مجمع البیان فی تفسیر القرآن. تصحیح سید هاشم رسولی محلاتی و سید فضل الله یزدی طباطبائی، بیروت: دارالمعرفه، ج ۲.
- طبری، محمد بن جریر (۱۳۷۵). تاریخ طبری. ترجمه ابوالقاسم پاینده. تهران: اساطیر، ج ۱، ۳-۴.
- طوسی، محمد بن حسن (۱۴۰۷ق). تهذیب الأحکام. تصحیح حسن الموسوی خراسان. تهران: دار الکتب الاسلامیه، ج ۱.
- عسقلانی، احمد بن علی (بی تا). فتح الباری. بیروت: دارالمعرفه، ج ۸.
- قمی، علی بن ابراهیم (۱۴۰۴ق). تفسیر القمی. تحقیق سید طیب موسوی جوآفری. قم: دار الکتب.
- کتانی، عبدالحی (۱۳۸۴). نظام اداری مسلمانان در صدر اسلام. ترجمه علیرضا ذکاوتی قراقرزلو. قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه.
- کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۸۸ق). الکافی. تصحیح علی اکبر غفاری. دار الکتب الاسلامیه، ج ۵.
- گردیزی، عبدالحی (۱۳۶۳). تاریخ گردیزی. تهران: دنیای کتاب.
- لاهوئی، بهزاد (۱۳۸۷). حبشه. در: دانشنامه جهان اسلام. زیر نظر غلامعلی حداد عادل. تهران: بنیاد دائرة المعارف اسلامی، ج ۱۲، ص ۵۱۴-۵۱۸.
- مجلسی، محمدباقر (۱۳۹۳). بحار الانوار الجامعه لدرر اخبار الانمة الاطهار. تهران: الاسلامیه، ج ۴۳، ۷۸.
- مسعودی، علی بن حسین (بی تا). التنبيه والاشراف. تصحیح عبدالله اسماعیل صاوی. قاهره: دار الصاوی.
- مسکویه، ابوعلی (۱۳۷۶). تجارب الامم. ترجمه علی نقی منزوی. تهران: توس.
- معین، محمد (۱۳۸۱). فرهنگ فارسی. تهران: آدنا، کتاب راه نو، ج ۱-۲.
- مقدسی، مطهر بن طاهر (۱۳۷۴). آفرینش و تاریخ. ترجمه محمدرضا شفیعی کدکنی. تهران: آگه، ج ۲.

مقریزی، احمد بن علی (۱۴۲۰ق). *امتاع الأسماع بما للنبي من الأحوال والأموال والحفلة والمتاع*. محمد عبد الحمید النمیسى. بیروت: دارالکتب العلمیه، ج ۷-۸.

ناجی، محمدرضا (۱۳۸۶). *جوار*. در: *دانشنامه جهان اسلام*. زیر نظر غلامعلی حداد عادل. تهران: بنیاد دائرة المعارف اسلامی، ج ۱۱، ص ۲۵۴-۲۵۶.

نصر بن مزاحم (بی تا). *پیکار صفین*. ترجمه پرویز اتابکی. تهران: انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.

یعقوبی، احمد بن ابی یعقوب (۱۳۷۱). *تاریخ یعقوبی*. ترجمه محمد ابراهیم آیتی. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی، ج ۱.

